

ศึกษาวิเคราะห์มนุษย์กับการปกครอง ตามแนวทางพระพุทธศาสนา

: รศ.ดร.มานพ นักรการเรียน

: ดร.เพ็ญศรี บางบอน

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกัน หากมิได้กำหนดกติกาขึ้นมาทำการอยู่ร่วมกัน ซึ่งอาจเชื่อได้ว่า น่าจะก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคมและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เนื่องจากโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้น ป่าเถื่อน ขลาดกลัวและไม่เป็นระเบียบ เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกัน จำเป็นต้องกำหนดกติกาขึ้นมา และจะต้องกำหนดเลือกผู้นำมาทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้สังคมหรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย

สวนดุสิตโพล มหาวิทยาลัยสวนดุสิต เปิดเผยผลสำรวจเรื่อง “ความเป็นห่วง” ของคนไทย ณ วันนี้ โดยสำรวจความคิดเห็นของประชาชนทั่วประเทศ จำนวนทั้งสิ้น ๑,๒๐๘ คน ระหว่างวันที่ ๑๘-๒๓ ม.ค. ๒๕๕๙ ต่อกฎเกณฑ์ความวิตกกังวลของคนไทยกับปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันที่ปรากฏเป็นข่าวตามสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นการเร่งแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความแตกแยก การเร่งสร้างความปรองดอง การร่างรัฐธรรมนูญ และความขัดแย้งทางการเมือง สรุปผลได้ ดังนี้

อันดับ ๑ สภาพเศรษฐกิจของประเทศ

ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ๘๙.๖๐%

อันดับ ๒ ความสามัคคีปรองดอง คุณธรรม จริยธรรมและจิตสำนึกที่ดีของคนในชาติ ๗๓.๐๘%

อันดับ ๓ ปัญหาบ้านเมือง โดยเฉพาะเรื่อง การเมือง ทุจริตคอร์รัปชัน ความขัดแย้งแตกแยก ๗๑.๒๗%

อันดับ ๔ การร่างรัฐธรรมนูญ การบังคับใช้กฎหมายและกฎระเบียบต่าง ๆ ในสังคม ๖๘.๗๖ % และ

อันดับ ๕ ความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อาชญากรรม ๖๒.๕๒%^๑

การปกครองซึ่งพระพุทธศาสนาได้เสนอหลักการไว้นั้น จึงน่าจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความแตกแยก การเร่งสร้างความปรองดอง การร่างรัฐธรรมนูญ และความขัดแย้งทางการเมืองดังกล่าวได้

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์-สังคม มนุษย์ รูปแบบการปกครอง รัฐ บูรณาการ มนุษย์กับการปกครองตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้น เป็นลำดับไป

^๑ [\(http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID \(สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๙\)\)](http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๙))

มนุษย์-สังคมมนุษย์

มนุษย์ (ชื่อวิทยาศาสตร์: Homo sapiens, ภาษาละติน แปลว่า “คนฉลาด” หรือ “ผู้รู้”) เป็นสปีชีส์เดียวที่ยังมีชีวิตอยู่ในสกุล Homo ในทางกายวิภาค มนุษย์สมัยใหม่ถือกำเนิดขึ้นในทวีปแอฟริการาว ๒๐๐,๐๐๐ ปีที่แล้ว และบรรลุความนำสมัยทางพฤติกรรม (behavioral modernity) อย่างสมบูรณ์เมื่อราว ๕๐,๐๐๐ ปีที่แล้ว^๖

มนุษย์โดยความหมายของศัพท์ หมายถึง ผู้มีใจสูง (มีโน อุตสนนมนสชาติ มนุสโส), ผู้รู้ สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ (หิตาหิต มนติ ขานาติติ มนุสโส)^๗ เป็นผู้รู้จักสิ่งเกื้อกูล แก่ตน (ยถาพลี อดตโน หิต มนุเตติ มนุสโส)^๘ และเป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล, สัตว์ที่มีจิตใจสูง^๙

สังคมเกิดขึ้นมาพร้อมกับมนุษย์และมนุษย์ จะมีความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อเขาเหล่านั้นเจริญเติบโตภายในสังคมและได้เรียนรู้ การขัดเกลาทางสังคมและได้วิวัฒนาการมาตามลำดับ แนวความคิดของนักปราชญ์กลุ่มหนึ่ง คือ “ทฤษฎีสัญญาสังคม” (Social Contract Theories) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า มนุษย์ดั้งเดิมนั้น อยู่ร่วมกันในสังคมเช่นปัจจุบัน คือมนุษย์ได้อาศัยอยู่ตามธรรมชาติ แต่เนื่องจากความชั่วร้าย ความยุ่งยากสับสน การเพิ่มจำนวนมนุษย์ตลอดจนอารยธรรม เป็นเหตุให้มนุษย์จำเป็นต้องละทิ้งสภาพธรรมชาติ และสัญญาด้วยความสมัครใจที่จะ

รวมกันในสังคม ทั้งนี้โดยมุ่งหวังที่จะได้รับความคุ้มครองและประโยชน์สุขจากผู้ปกครองเป็นการตอบแทน

ดังนั้น แม้มนุษย์จะเป็นผู้มีใจสูง เป็นผู้รู้ สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์และเป็นสัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล แต่ยังไม่มีการเรียนรู้ขัดเกลาทางสังคมเท่าที่ควร จึงมีการเอารัดเอาเปรียบ หวังแต่ผลประโยชน์ของตนเอง ทำให้สังคมเกิดความยุ่งเหยิง วุ่นวาย จึงต้องมีการคัดเลือกผู้ที่เหมาะสมมาทำหน้าที่ผู้ปกครอง สร้างกติกาให้แก่สังคม และมีการลงโทษแก่ผู้ที่จะละเมิดกฎดังกล่าว

รูปแบบการปกครอง

รูปแบบการปกครองนับตั้งแต่เผ่าชนจนถึงรัฐชาติมีต่าง ๆ กันไม่จำเป็นต้องอยู่คงที่เปลี่ยนแปลงได้เสมอ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑) ประชาธิปไตย (Democracy)

ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองแบบหนึ่ง ซึ่งการบริหารอำนาจรัฐมาจากเสียงข้างมากของพลเมือง ผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยพลเมืองอาจใช้อำนาจของตนด้วยตนเองหรือผ่านผู้แทนที่เลือกไปใช้อำนาจแทนก็ได้ ประชาธิปไตยยังเป็นอุดมคติที่ว่า พลเมืองทุกคนในชาติร่วมกันพิจารณากฎหมายและการปฏิบัติของรัฐ และกำหนดให้พลเมืองทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นและเจตนาของตนเท่าเทียมกัน^๖

^๖ <https://th.wikipedia.org/wiki/มนุษย์> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘)

^๗ พระมหาสมปอง มุทิโต, *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐๑-๓๐๓.

^๘ หลวงเทพคุณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), *ธาตุปฐพีปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘๓.

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔*, (กรุงเทพฯ : บริษัท ศรีวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๘๗๙.

^๖ <https://th.wikipedia.org/wiki/ประชาธิปไตย> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๒ มีนาคม ๒๕๕๙)

๒) เผด็จการ (Dictatorship)

การปกครองแบบเผด็จการแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๒.๑ เผด็จการอำนาจนิยม

(Authoritarianism)

เป็นการปกครองที่ผู้ปกครองมีความมุ่งหมายที่จะเข้าควบคุมกิจกรรมทางการเมือง แต่ยังไม่ยินยอมให้ประชาชนมีเสรีภาพทางสังคมและเศรษฐกิจได้ จึงสามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้โดยอิสระ ประเทศที่ใช้ระบบเผด็จการอำนาจนิยม ไม่ปรารถนาที่จะเข้าควบคุมครอบครัวยุติธรรม การศึกษา ขนบและสมาคมต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางสังคมโดยเฉพาะ แต่ต้องไม่ดำเนินการใดๆ ที่ขัดแย้งนโยบายทางการเมืองของรัฐ^๙

เผด็จการอำนาจนิยมยึดหลักสำคัญ คือ อำนาจทั้งหลายทั้งปวงในรัฐ จะต้องอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย หรือคนกลุ่มเดียว เผด็จการอำนาจนิยมจึงมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๑๐}

๑) มีการรวมอำนาจ

๒) อำนาจรวมอยู่ในมือของคนกลุ่มเดียว ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย

๓) กลุ่มที่มีอำนาจจะเป็นรัฐบาล

๔) รัฐบาลไม่ต้องรับผิดชอบต่อผู้ใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไม่ต้องรับผิดชอบต่อประชาชน

๒.๒ เผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม

(Totalitarianism)

เป็นการปกครองที่ผู้ปกครองมีความมุ่งหมายที่จะเข้าควบคุมทั้งด้านการเมือง

เศรษฐกิจ และสังคม ประชาชนมีฐานะเป็นเพียงเครื่องมือของรัฐ เน้นความสำคัญของรัฐอยู่เหนือประชาชนโดยมีอำนาจและสิทธิเด็ดขาด ประชาชนมีหน้าที่ให้ความร่วมมือกับรัฐ เชื่อฟังรัฐเท่านั้น เผด็จการอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จเน้นความสำคัญของผู้นำว่า เป็นผู้มีความสามารถ มีสติปัญญา ยอดเยี่ยม ซึ่งประชาชนต้องให้ความเคารพ เชื่อฟังและกระทำตามที่ผู้นำปรารถนา แม้การใช้อำนาจนั้นจะใช้วิธีการรุนแรง ประชาชนต้องยอมรับว่า เป็นการถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐ ระบบนี้มีหัวใจสำคัญอยู่ที่การควบคุมการกระจายข้อมูลข่าวสารสู่สาธารณชนโดยรัฐบาล^{๑๑}

ลักษณะบางประการของลัทธิเผด็จการเบ็ดเสร็จนิยม ซึ่งมีดังนี้^{๑๒}

๑) เป็นการผูกขาดอำนาจทางการเมืองโดยคนกลุ่มเดียวหรือกลุ่มน้อย

๒) ผู้นำจะมีอำนาจสูงสุดในกลุ่มนั้น

๓) ผู้นำมักจะมีความเห็นเป็นของตนเอง โดยไม่ต้องฟังเสียงประชาชนทั้งสิ้น

๔) ผู้นำไม่ได้มาจากประชาชน แต่แต่งตั้งตัวเองขึ้นมาทำการปกครองชาติด้วยกำลัง

๕) ผู้นำแต่ละคนมีความนิยมไม่เหมือนกัน

๖) ผู้นำแต่ละคนมักจะมีความต้องการที่ขัดต่อความต้องการของปวงชน คือ ผู้นำต้องการอำนาจ แต่ประชาชนต้องการเสรีภาพ

๗) ผู้นำจะวางแผนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชนทั้งปวง โดยไม่ให้ประชาชนมีเสรีภาพกำหนดการดำรงชีวิตได้เอง

^๙ วรณา เจียมศรีพงษ์, ผศ., การเมืองเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๑), หน้า ๒๑๑.

^{๑๐} จรูญ สุภาพ, ศ., หลักรัฐศาสตร์ฉบับปรับปรุงแก้ไขใหม่ ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๒), หน้า ๓๔๘.

^{๑๑} วรณา เจียมศรีพงษ์, ผศ., การเมืองเบื้องต้น, อ้างแล้ว, หน้า ๒๒๗-๒๒๙.

^{๑๒} จรูญ สุภาพ, ศ., หลักรัฐศาสตร์ฉบับปรับปรุงแก้ไขใหม่ ครั้งที่ ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๔๐๒.

๘) ระบบเผด็จการ เชื่อว่า ฐานะของรัฐ อยู่เหนือชีวิตปวงชน

ในสังคิยสูตร^{๑๑} แห่งทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เสนอการปกครองที่เรียกว่า “อธิปไตย ๓” ซึ่งเป็นเรื่องรูปแบบการปกครองและอุดมการณ์ทางการเมือง ดังนี้

ก. รูปแบบการปกครอง

๑) อัตตาริปไตย หมายถึง ความมีตนเป็นใหญ่ ถือเอาความคิดเห็น ผลประโยชน์ ฐานะ ศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของตนเองเป็นใหญ่ เที่ยบเคียงได้กับรูปแบบการปกครองแบบเผด็จการ (Dictatorship)

๒) โลกาธิปไตย หมายถึง ความมีโลกคือสังคมเป็นใหญ่ ถือเอาความคิดเห็นของคนเป็นจำนวนมากเป็นใหญ่ เที่ยบเคียงได้กับรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย (Democracy)

ประชาธิปไตยนั้นไม่ใช่ว่าการปกครองที่ดีที่สุด แต่เป็นการปกครองที่เลวน้อยที่สุด และในความเลวที่น้อยที่สุดนั้น ประชาธิปไตยจะดีที่สุด เมื่อประชาชนมีคุณภาพมากที่สุด ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “ถ้าประชาชนมีคุณภาพดี ประชาธิปไตยก็มีคุณภาพดีด้วย ถ้าประชาชนมีคุณภาพต่ำ ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตยอย่างเลวด้วย เพราะว่าคุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน แล้วคุณภาพของประชาชนขึ้นต่ออะไร ก็ขึ้นต่อการศึกษา เพราะฉะนั้น ตรงนี้แหละคือตอนที่ประชาธิปไตย มาสัมพันธ์กับการศึกษาโดยตรง”^{๑๒}

การศึกษาจำเป็นต่อประชาธิปไตยดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “เพื่อพัฒนาประชาชนให้ทำหน้าที่หรือใช้อำนาจตัดสินใจอย่างได้ผลดีใน ๒ ประการ คือ ๑) ให้เสียงข้างมากที่จะวินิจฉัยเกิดจากการตัดสินใจของคนที่เป็นบัณฑิต คือคนดี มีปัญญาที่เข้าถึงความจริงและอยู่กับความดีงาม ถูกต้อง ๒) ให้การตัดสินใจของคนเกิดจากความต้องการที่มาประสานกับปัญญาที่รู้และให้เลือกเอาสิ่งที่ถูกต้อง ดีงาม จริงแท้และเป็นประโยชน์แท้จริง ถึงตรงนี้ ก็มองเห็นแล้วว่าถึงเหตุผลที่ประชาธิปไตยต้องเอากการศึกษามาพัฒนาคน”^{๑๓}

ข. อุดมการณ์ทางการเมือง

๓) อัมมาริปไตย หมายถึง ความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือเอาหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารภสิ่งที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัด (ทั้งที่เป็นประชาธิปไตยและระบอบเผด็จการ) และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความรู้ความบริสุทธิ์ใจ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบและกติกา

รูปแบบการปกครองไม่ว่าจะเป็นแบบเผด็จการ (Dictatorship) โดยคน ๆ เดียวหรือชนหมู่น้อยหรือประชาธิปไตย (Democracy) โดยคนจำนวนมาก จะต้องใช้อัมมาริปไตย คือ ความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือเอาหลักการ ความจริง ถูกต้องดีงามและเหตุผลเป็นอุดมการณ์ทาง

^{๑๑} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๕๒.

^{๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ประชาธิปไตย จริงแท้แค่ไหน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดสหายปลื้มและ การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๔.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

การเมือง เพื่อประโยชน์สงบสุขและความเจริญ
แก่สังคมโดยทั่วหน้า

รัฐ

รัฐ คือ กลไกทางการเมืองโดยมีอำนาจ
อธิปไตยปกครองดินแดนทางภูมิศาสตร์ที่มี
อาณาเขตและมีประชากรแน่นอน โดยอำนาจ
ดังกล่าวเบ็ดเสร็จทั้งภายในและภายนอกรัฐ
ไม่ขึ้นกับรัฐอื่นหรืออำนาจอื่นจากภายนอก และ
อาจกล่าวได้ว่า รัฐสามารถคงอยู่ได้แม้จะไม่ได้
รับการรับรองจากรัฐอื่น เพียงแต่รัฐที่ไม่ได้
รับการรับรองเหล่านี้ มักจะพบว่าตนประสบ
อุปสรรคในการเจรจาสนธิสัญญากับต่างประเทศ
และดำเนินกิจการทางการเมืองกับรัฐอื่น

องค์ประกอบสำคัญของรัฐมี ๔ ประการ คือ

๑) **ประชากร** รัฐทุกรัฐจะต้องมีประชากร
จำนวนหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีจุดมุ่งหมายและ
มีประโยชน์ร่วมกัน จำนวนประชากรของแต่ละรัฐ
อาจมีมากน้อยแตกต่างกันไป ที่สำคัญคือ จะต้อง
มีประชากรดำรงชีพอยู่ภายในขอบเขตของรัฐนั้น

๒) **ดินแดน** รัฐต้องมีดินแดนอันแน่นอน
ของรัฐนั้น กล่าวคือ มีเส้นเขตแดนเป็นที่ยอมรับ
ของนานาประเทศทั้งโดยข้อเท็จจริงและโดย
สนธิสัญญา ทั้งนี้รวมถึงพื้นดิน พื้นน้ำ และ
พื้นอากาศ

๓) **อำนาจอธิปไตย** คืออำนาจรัฐหมายถึง
อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ทำให้รัฐ
สามารถดำเนินการทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการ
ปกครองภายในและภายนอก

๔) **รัฐบาล** คือ องค์กรหรือหน่วยงาน
ที่ดำเนินงานของรัฐในการปกครองประเทศ
รัฐบาลเป็นผู้ทำหน้าที่สาธารณะสนอง
เจตนารมณ์ของสาธารณชนในรัฐ เพื่อรักษา
ผลประโยชน์ของประชาชนและป้องกันการ
รุกรานจากรัฐอื่น รัฐบาลเป็นองค์กรทาง
การเมืองที่ขาดไม่ได้ของรัฐ^{๑๔}

ถึงแม้ว่าคำว่า “รัฐ” มักจะรวมถึงสถาบัน
รัฐบาลหรือการปกครอง ทั้งสมัยโบราณและ
สมัยใหม่ ระบบรัฐสมัยใหม่มีลักษณะหลายประการ
และคำดังกล่าวมักถูกใช้ในความหมายถึงระบบ
การเมืองสมัยใหม่เท่านั้น

คำว่า “ประเทศ” “ชาติ” และ “รัฐ” มักจะ
ถูกใช้ในความหมายที่สามารถทดแทนกันได้
แต่การเลือกใช้คำจะมีความแตกต่างกันเล็กน้อย
ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

รัฐ (state) เป็นศัพท์ที่เน้นความผูกพัน
ทางการเมือง (political unity) อันหมายถึง
การที่ประชาชนอยู่ภายใต้ระบบการเมืองอย่าง
เดียวกัน มีอธิปไตยอันเดียวกัน รวมทั้งมีเอกราช
เต็มทีในฐานะที่เป็นรัฐ^{๑๕}

ประเทศ (country) เป็นศัพท์ที่เน้นสภาพ
ทางภูมิศาสตร์ มักหมายถึง ๑) สภาพดินฟ้า
อากาศ ๒) ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ๓) การมี
แม่น้ำ บึง ลำคลอง ภูเขา ป่าไม้^{๑๖}

ชาติ (nation) เป็นศัพท์ที่เน้นเชื้อชาติ
(race) และหน่วยทางวัฒนธรรม (cultural unit)
ซึ่งหมายถึง ประชาชนส่วนใหญ่ที่มีเชื้อชาติ
เดียวกัน พูดภาษาเดียวกัน นับถือศาสนา

^{๑๔} <https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐ> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗)

^{๑๕} จุฑา สุภาพ, **หลักรัฐศาสตร์**, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๒๕.

^{๑๖} ดร.บรรพต วีระสัยและคณะ, **รัฐศาสตร์ทั่วไป**, (กรุงเทพฯ : บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๑.

เดียวกันและมีขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งประวัติศาสตร์ร่วมกัน^{๑๗}

ใน**อัครัญญสูตร**^{๑๘} รัฐในสภาพดั้งเดิมของสังคมมนุษย์นั้นคือการปราศจากรัฐ และแท้ที่จริง การมีรัฐนั้นเป็นสิ่งไม่พึงประสงค์ เพราะรัฐก่อกำเนิดมาจากความชั่วร้ายหรืออกุศลธรรม แม้แต่สังคมคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นสุดท้ายของประวัติศาสตร์ ก็ไม่มีรัฐเพราะไม่มีชนชั้น เพราะเมื่อไม่มีความขัดแย้งทางชนชั้นแล้ว รัฐก็สลายไปเอง

มนุษย์เริ่มต้นจากการไม่มีรัฐ การมีกรรมสิทธิ์ร่วมกันในทรัพย์สิน การปราศจากการเอารัดเอาเปรียบกันและสภาพธรรมชาติที่สมบูรณ์ และต่อมาจึงก่อกำเนิดรัฐขึ้น ตลอดจนได้เปลี่ยนรูปแบบของผู้ปกครองไปต่าง ๆ ตามเหตุปัจจัย

รัฐหรือบ้านเมืองจำเป็นจะต้องกำหนดตัวผู้นำมาทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้สังคมหรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย จึงร่วมกันสรรหาคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม คือคนทั้งดงาม มีศักดิ์ใหญ่ เป็นหัวหน้าหรือผู้นำ ดังที่ปรากฏใน**อุลลุขชาติก**^{๑๙} เล่าว่า ในครั้งปฐมกับ ประชาชนประชุมกันคัดเลือกบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งมีรูปงามสมบูรณ์ มีมารยาทงดงาม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงให้เป็นพระราชอาของพวกตน

หน้าที่ของรัฐก็คือหน้าที่ของผู้ปกครองรัฐนั่นเอง มีอยู่เพียง ๓ ประการ คือ^{๒๐}

๑) ให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าวได้ โดยชอบ

๒) ให้เป็นผู้ตีเตียนผู้ที่ควรตีเตียนได้ โดยชอบ

๓) ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่ได้ โดยชอบ (ลงโทษ)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หน้าที่ของผู้ปกครองในแต่ละข้อนั้นล้วนมีคำว่า “โดยชอบ” อยู่ข้างหลังหมดทุกข้อ เพราะนั่นเป็นข้อตกลงของผู้ได้การปกครองกับผู้ปกครอง คำว่า “โดยชอบ” ในที่นี้หมายถึงความยุติธรรมที่ผู้ปกครองจำเป็นต้องยึดหลักความชอบธรรมเป็นเกณฑ์เป็นขอบเขตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจในหน้าที่และขอบเขตแห่งการใช้อำนาจของผู้ปกครองรัฐ ถือเป็นตัวกำหนดถึงความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมได้ และใน**อัครัญญสูตร** ก็ได้กล่าวว่า ตำแหน่งผู้ปกครองรัฐหรือมหาชนสมมติมีกำหนดระยะเวลาเท่าใด

บูรณาการมนุษย์กับการปกครอง

แนวพระพุทธศาสนา

เมื่อได้บูรณาการมนุษย์กับการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา จะพบว่า

ก. ผู้ปกครอง

ผู้ปกครองมีพันธกิจที่จะต้องกระทำคือ

๑) ผู้ปกครองมีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบธรรมาธิปไตยคือความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือเอาหลักการ ความจริงถูกต้องดีงามและเหตุผลเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อประโยชน์สงบสุขและความเจริญแก่สังคมโดยทั่วหน้า

๒) ผู้ปกครองพยายามจะจัดอาชญากรรม

^{๑๗} อานนท์ อาภาภิรม, **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๑๘} ที.ปา. ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๖-๑๐๖.

^{๑๙} ขุ.ชา.อ. ๔/๘๖-๘๘.

^{๒๐} ที.ปา. ๑๑/๑๓๐/๑๐๑.

ด้วยการลงโทษนั้นไม่มีประโยชน์และไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากคนยังขาดแคลน ไม่มีกินเดือดร้อนกันอยู่ ดังนั้น จำเป็นต้องปันทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแคว้นแคว้น (ธนานุประทาน)^{๒๐๐} และควรจะมีการปรับปรุงการจัดระบบเศรษฐกิจของประชาชนให้ดีขึ้น มิให้มีคนขัดสนยากไร้อยู่ในแผ่นดิน ดังปรากฏในกฎพันตุสูตร^{๒๐๑} แห่งทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ว่า พระเจ้ามหาเวศิตราชทรงทำสงครามแผ่ขยายอาณาจักรออกไปกว้างขวาง ผลของสงครามทำให้เศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ จนเกิดปัญหาโจรปล้นบ้านปล้นเมือง โจรเหล่านี้เป็นโจรเพราะความยากจนบีบคั้น ไม่ได้เป็นโจรเพราะสันดานคือความโลภบีบคั้น พระโพธิสัตว์ในฐานะเป็นบุโรหิตมองเห็นปัญหานี้ได้ทะลุปรุโปร่งจึงถวายคำแนะนำพระราชทานให้แก่ปัญหาเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมประชาชนให้ชวนช่วยทำมาหากินโดยช่วยเหลือคนระดับล่าง ๓ กลุ่มซึ่งขยันทำมาหากินดังนี้

(๑) **การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับชนชั้นรากหญ้า** โดยการพระราชทานพันธุ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองผู้เข้มนักในเกษตรกรรม และการเลี้ยงปศุสัตว์ เพื่อให้เกษตรกรนั้นไม่ต้องเดือดร้อนเรื่องต้นทุนทางสินค้า หรือต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากแคว้นอื่นมาจนเกินไป

(๒) **การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับกลาง และระดับสูง** โดยการสนับสนุนต้นทุนทางการผลิต หรือต้นทุนทางการเงินให้แก่ธุรกิจขนาดกลาง อันเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ที่คอยรับ

ซื้อสินค้าทางการเกษตรจากเกษตรกรไปขายในแคว้นอื่น ๆ หรือภายในแคว้นของพระองค์

(๓) **การเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ข้าราชการ** ซึ่งเป็นมันสมอง และผลักดันนโยบายต่าง ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพระราชทานอาหารและเพิ่มเงินเดือนให้แก่ราชกรณนั้นจึงถือได้ว่าเป็นมาตรการในการสร้างแรงจูงใจได้อย่างดีที่สุดทางหนึ่ง

ถ้าทำได้ดังกล่าว บ้านเมืองก็จะตั้งมั่นอยู่ในความเกษม หาเสี้ยนหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่นชมยินดีต่อกันยังบุตรให้พ่อนอยู่บ่นอก จักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่

๓) ผู้ปกครองมีหลักการสงเคราะห์ประชาชน ซึ่งเรียกว่า ราชสังคหวัตถุของมี ๔ อย่าง คือ

(๑) **สัสสมณะ** ได้แก่ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร

(๒) **บุริสมณะ** ได้แก่ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ

(๓) **สัมมาปาสะ** ได้แก่ ความรู้จักผูกสมานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชย์กรรม เป็นต้น

(๔) **วาชเปเยะ หรือวาจาเปเยะ** ได้แก่ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ คือรู้จักพูดรู้จักปราศรัยไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้

^{๒๐๐} ที.ปา. ๑๑/๘๔/๖๓.

^{๒๐๑} ที.สี. ๔/๓๓๘/๒๐๐.

เกิดความเข้าใจอันดี และความนิยมเชื่อถือ^{๒๓}

๔) ผู้ปกครองส่งเสริมให้บุคคลในสังคมเมื่อมีกินมีใช้คือมีเศรษฐกิจดีแล้ว ถือเป็นหลักสำคัญที่จะต้องให้ปันเมื่อแผ่แก่คนอื่นตามหลัก **โกคคาหิยะ หรือ โกคคาหิยะ ๕** (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโกคทรัพย์) ดังนี้

(๑) เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

(๒) บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

(๓) ให้อริราชทรัพย์ไว้ให้พ้นจากภัยต่าง ๆ คือ อัคคีภัย อุทกภัย ซึ่งเป็นภัยที่เป็นไปโดยธรรมชาติ โจรภัย ราชภัยและภัยที่เกิดขึ้นแต่หายาหาผู้ไม่เป็นที่รัก ซึ่งเป็นภัยที่มาจากบุคคล

(๔) ทำพลี ๕ อย่าง

(๔.๑) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ

(๔.๒) อติถิพลี ต้อนรับแขก

(๔.๓) พุพเพตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ

(๔.๔) ราชพลี บำรุงราชการ ด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๔.๕) เทวตพลี ถวายเทวตาคือ สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชา ตามความเชื่อถือ

(๕) อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ^{๒๔}

เมื่อบุคคลในสังคมมีกินมีใช้แล้วจึงส่งผลที่จะต้องให้ปันเมื่อแผ่แก่คนอื่น ทั้งที่เป็นคน

รอบข้าง ผู้มาเยือน สมณชีพรพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบในพระวินัย ตลอดจนบำรุงราชการ ด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

๕) ผู้ปกครองจะต้องสนใจในศาสนาและศีลธรรม และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรนั้น ซึ่งจะทำให้เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุขของกันและกัน โดยที่ต่างคนต่างให้ และต่างคนก็ต่างได้รับผลของการให้คือพระพุทธรูปศาสนาได้รับความสะดวกด้วยปัจจัย ๔ จากทางอาณาจักร และได้ประกาศพระศาสนาได้อย่างสะดวกมากขึ้น ในส่วนของอาณาจักรก็ได้รับผลจากศาสนจักร ได้มีผู้คนที่มีศีลมีธรรมในรัฐของตนมากขึ้น ไม่ก่อปัญหาขึ้น ทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข

ข. ผู้ใต้ปกครอง

ผู้ใต้ปกครองมีพันธกิจที่จะต้องกระทำคือ

๑) ผู้ใต้ปกครองร่วมกันสรรหาคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม คือคนทั้งดงาม มีศักดิ์ใหญ่ มีมารยาทดงาม เป็นผู้นำ มีชื่อเรียก ๓ ชื่อ คือ มหาสมมติ ผู้ที่ประชาชนเลือกขึ้นมา กษัตริย์ ผู้เป็นใหญ่ในนา และราชา ผู้ทำให้ประชาชนพอใจ เพื่อให้ทำหน้าที่ปกครองดูแล ถ้าไม่กระทำหน้าที่ดังกล่าว เป็นการทำความผิดพันธสัญญา ก็จะถูกลงโทษ^{๒๕}

๒) ผู้ใต้ปกครองปฏิบัติตามกติกาสังคม ซึ่งได้ตกลงกันไว้เพื่อไม่ให้สังคมสับสนวุ่นวาย ซึ่งถ้าไม่กระทำเช่นนั้น ผู้ปกครองสามารถว่ากล่าว ตีเตือนและขับไล่ ซึ่งเป็นการลงโทษได้โดยชอบ

๓) ผู้ใต้ปกครองต้องสนใจในศาสนา

^{๒๓} ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐.

^{๒๔} อ.ป.ป.จ. ๒๒/๔๑/๔๘.

^{๒๕} ท.ป. ๑๑/๑๓๑/๑๐๑.

และศีลธรรม เป็นหลักในการกำกับควบคุมจิตใจไม่ให้ไปเบียดเบียนผู้อื่น ทำให้สังคมสงบสุข ไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวาย เช่น เบลูจัสติล เบลูจธรรมจักร ๔ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นต้น

ค. ข้าราชการ

ข้าราชการเป็นบุคคลซึ่งรับการบรรจุแต่งตั้งให้รับราชการปฏิบัติหน้าที่ และรับเงินเดือนในกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ของประเทศไทย ส่วนองค์กรที่บุคคลดังกล่าวปฏิบัติงานอยู่นั้น เรียก ส่วนราชการ^{๒๖}

ในปัจจุบันนี้ ข้าราชการโดยเฉพาะข้าราชการพลเรือนปฏิบัติตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๕๑ และข้อบังคับก.พ.ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งนำเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑) **มีจรรยาบรรณต่อตนเอง** เช่น ข้อ ๑ ข้าราชการพลเรือนพึงเป็นผู้มีศีลธรรมอันดี และประพฤติตนให้เหมาะสมกับการเป็นราชการ ข้อ ๓ ข้าราชการพลเรือนพึงมีทัศนคติที่ดี และพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถและทักษะในการทำงาน เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ราชการมีประสิทธิภาพประสิทธิผลยิ่งขึ้น

๒) **มีจรรยาบรรณต่อหน่วยงาน** เช่น ข้อ ๕ ข้าราชการพลเรือนพึงปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างเต็มกำลังความสามารถ รอบคอบรวดเร็ว ขยันหมั่นเพียร ถูกต้อง สมเหตุสมผล โดยคำนึงถึงประโยชน์ของทางราชการและประชาชนเป็นสำคัญ

๓) **มีจรรยาบรรณต่อผู้บังคับบัญชา** ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงาน เช่น ข้าราชการพลเรือนพึงมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน การให้ความร่วมมือช่วยเหลือกลุ่มงานของตน ทั้งในด้านการให้ความคิดเห็น การช่วยทำงาน และการแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งการเสนอแนะในสิ่งที่จะเห็นว่าจะมีประโยชน์ต่อการพัฒนางานในความรับผิดชอบด้วย

๔) **มีจรรยาบรรณต่อประชาชนและสังคม** เช่น ข้อ ๑๓ ข้าราชการพลเรือนพึงให้บริการประชาชนอย่างเต็มกำลังความสามารถ ด้วยความเป็นธรรม เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจ และใช้กิริยา วาจาที่สุภาพอ่อนโยน เมื่อเห็นว่าเรื่องใดไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือไม่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของตนจะต้องปฏิบัติ ควรชี้แจงเหตุผลหรือแนะนำให้ติดต่อยังหน่วยงานหรือบุคคลซึ่งตนทราบว่ามีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ต่อไป

นอกจากนั้น ข้าราชการไทยได้ปฏิบัติราชวสดีธรรมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในปัจจุบัน ข้าราชการไทยจึงควรที่จะเลือกนำราชวสดีธรรมมาปฏิบัติไม่มากนักน้อย เช่น

๑) **ธรรมเกี่ยวกับการควบคุมตนเองของข้าราชการ** ซึ่งมีธรรมที่สำคัญ ๆ คือ ความมีสติ การใช้ปัญญา ความไม่หวั่นไหวตามโลกธรรม คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความไม่เกลียดกัน ความไม่เห็นแก่ได้ การไม่มัวเมาในสุราและนารี ความเป็นคนอ่อนน้อม ความอดทนไม่โกรธง่าย การพูดจาดี การละอายต่อความชั่ว และการเลี้ยงดูบิดามารดา

^{๒๖} <https://th.wikipedia.org/wiki/ข้าราชการไทย> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๓ มีนาคม ๒๕๕๙)

ธรรมในส่วนนี้ เมื่อพิจารณาเหตุ จะเห็นว่า ข้อใหญ่คือการตัดต้นเหตุแห่งการฉ้อราษฎร์บังหลวงคือบายมุขต่าง ๆ ความโลภและความชั่ว การปลุกฝังลักษณะที่ทำให้ทำงานได้ดีและเข้ากับผู้อื่นได้ คือความมีสติ การใช้ปัญญา ความอดทนและการพูดจาดี การไม่พุดมาก เกินพอดี

นอกจากนี้ ยังมีธรรมที่เป็นเครื่องแสดงความดีคือการเลี้ยงดูบิดามารดาและธรรมที่แสดงความใฝ่รู้คือ การไปหาสมณชีพราหมณ์ ผู้มีความรู้และมีธรรม

๒) ธรรมเกี่ยวกับการงานโดยตรง ทรงสอนธรรมคือความขยัน ความซื่อสัตย์ ความยินดีทำงานไม่ว่าเวลาใด ความยึดถือระเบียบ ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ความไม่สรุ่ยสร้อย การทำงานให้สำเร็จโดยเร็ว ความมีวินัยและสุขภาพ ความอ่อนน้อม การพูดจาดี ความรักงานยิ่งกว่าญาติ ความรู้ฐานอันควรและไม่ควร การไม่ขโมยเงินหลวง และการหมั่นตรวจตรางบประมาณอยู่เสมอ ธรรมต่าง ๆ ในส่วนนี้พอสรุปได้ว่า ข้าราชการพึงทำงานด้วยความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน สุขภาพอ่อนน้อม และรักงาน ยินดีทำงานเสมอ^{๒๓}

ดังนั้น ข้าราชการจึงเป็นผู้นำนโยบายของผู้ปกครองไปปฏิบัติ จำเป็นต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๕๑ ข้อบังคับ ก.พ. ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๗ และควรปฏิบัติตามจรรยาบรรณ เพื่อให้บังเกิดผลคือให้ประชาชนอยู่ดีกินดี อยู่เย็นเป็นสุข

สรุป

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เมื่อจำต้องอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคม ก็จำเป็นจะต้องกำหนดตัวผู้เข้ามาทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้สังคมหรือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย

ผู้ปกครองมีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบธรรมาธิปไตยคือความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือเอาหลักการ ความจริงถูกต้องดีงามและเหตุผลเป็นอุดมการณ์ทางการเมือง เพื่อประโยชน์สงบสุขและความเจริญแก่สังคมโดยทั่วหน้า มีการปรับปรุงการจัดระบบเศรษฐกิจของประชาชนให้ดี ไม่ให้มีคนขัดสนยากไร้อยู่ในแผ่นดิน แทนที่จะมุ่งเน้นพยายามขจัดอาชญากรรมด้วยการลงโทษแต่อย่างเดียว ซึ่งการกระทำเช่นนั้นไม่มีประโยชน์และไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากคนยังขาดแคลน ไม่มีกิน ไม่มีใช้เดือดร้อนกันอยู่และจะต้องสนใจในศาสนาและศีลธรรม และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรนั้น

ผู้ใต้ปกครองร่วมกันสรรหาคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม คือคนที่ตั้งงาม มีศักดิ์ใหญ่ มีมารยาทงดงาม เป็นผู้นำ ปฏิบัติกติกาของสังคม ซึ่งได้ตกลงกันไว้ และต้องสนใจในศาสนาและศีลธรรม เป็นหลักในการกำกับควบคุมจิตใจ ไม่ให้ไปเบียดเบียนผู้อื่น

ข้าราชการเป็นผู้นำนโยบายของผู้ปกครองไปปฏิบัติ ปฏิบัติตามกฎหมาย จรรยาบรรณของข้าราชการ ตลอดจนกระทั่งปฏิบัติตามจรรยาบรรณเพื่อเป็นประโยชน์ในการควบคุมจิตใจของตนเองและการงานโดยตรง

^{๒๓} ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

จากข้อมูลที่น่าเสนอมานี้ ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีคำสั่งสอนที่เกี่ยวกับการปกครอง ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ทำให้ได้ผู้ปกครองที่ดีและผู้ใต้ปกครองที่ดี ผู้ปกครองมีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบธรรมาธิปไตย ซึ่งปฏิบัติตามหลักธรรมาภิบาล โดยมีข้าราชการหรือพนักงานของรัฐ ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๕๑ ข้อบังคับ ก.พ. ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๗ และควรปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น การเลี้ยงดูบิดามารดา การไปหาสมณชีพราหมณ์ ผู้มีความรู้และมีธรรม และการเว้นจากอบายมุข เป็นผู้น่านโยบายของผู้ปกครองไปปฏิบัติ เพื่อให้บังเกิดผลคือให้ประชาชนอยู่ดีกินดี อยู่เย็นเป็นสุข โดยที่ประชาชนเองนั้นก็ได้ร่วมกันสรรหาคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม ปฏิบัติตามกติกาสังคมและสนใจในศาสนาและศีลธรรมไปด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

การศาสนา, กรม.(๒๕๓๐). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

เจริญ สุภาว. (๒๕๑๔). **หลักรัฐศาสตร์**. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช.

_____. (๒๕๒๒). **หลักรัฐศาสตร์ฉบับปรับปรุงแก้ไขใหม่ ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

บรรพต วีระสัย, ดร.และคณะ. (๒๕๓๒). **รัฐศาสตร์ทั่วไป**. กรุงเทพฯ: บริษัท ประชาชน จำกัด.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. (๒๕๓๘). **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

จุฬาลงกรณ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๕๕). **ประชาธิปไตย จริงแท้แค่ไหน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหายบล็อกและการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพฯ: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).

วรรณา เจียมศรีพงษ์, ผศ. (๒๕๓๑). **การเมืองเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมปอง มุทิโต, พระมหา. (๒๕๔๒). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา.

หลวงเทพดรุณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช). (๒๕๔๐). **ธาตุปฐพีปิคา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

อานนท์ อาภาภิรม. (๒๕๔๕). **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์.

<https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐ> (๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

<https://th.wikipedia.org/wiki/ข้าราชการไทย> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

<http://www.posttoday.com/politic/411980> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๙)

<https://th.wikipedia.org/wiki/ประชาธิปไตย> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙)

<https://th.wikipedia.org/wiki/มนุษย์> (สืบค้นข้อมูลเมื่อ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘)